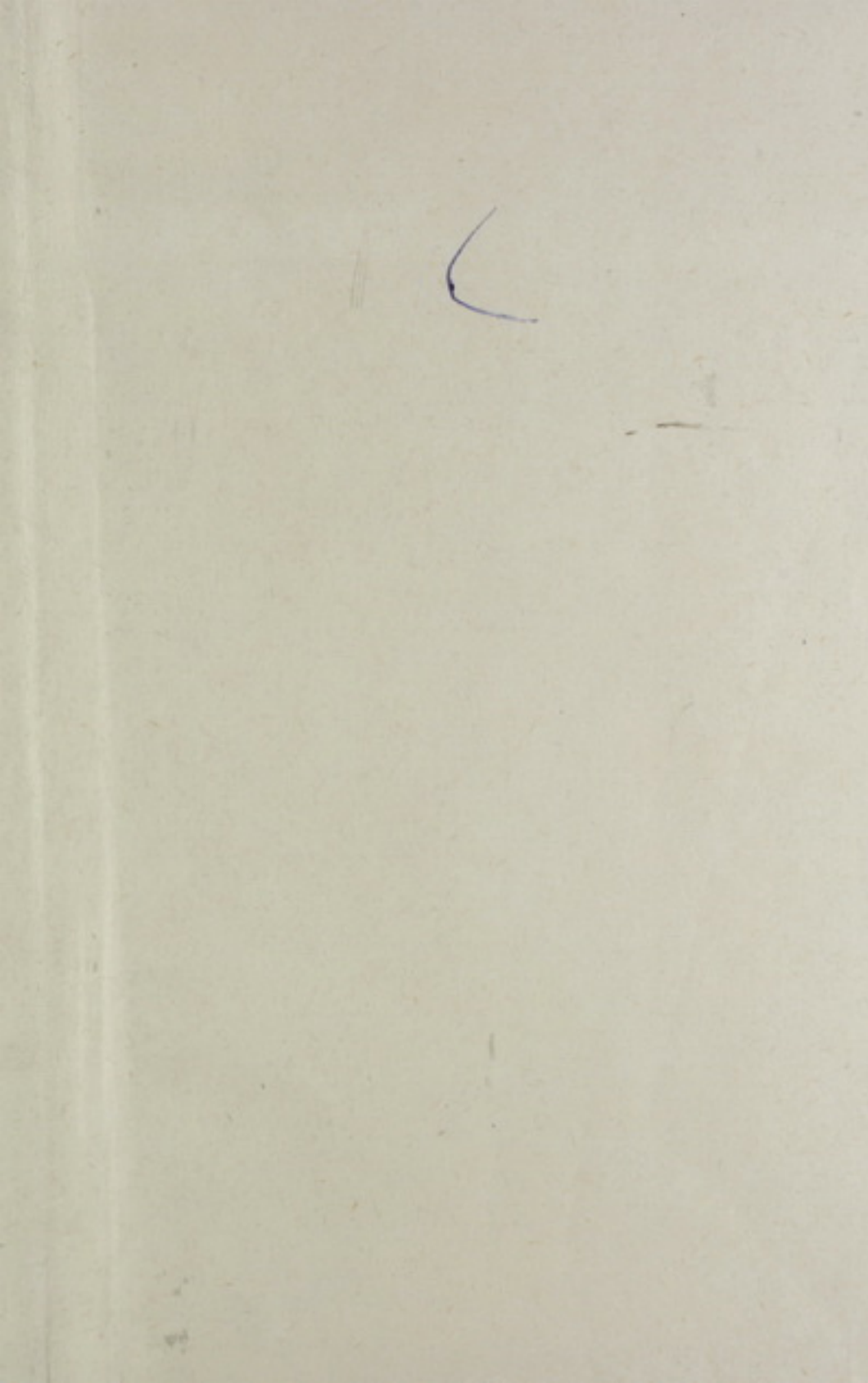

Պրոլետարներ յոյր եղբայրի, սիւսիս!

Ս. ՍԱՐՈՄԱՐՈ

ԲՐՍԿԱՆ - ՔՆՆԱԴԱՏԱԿԱՆ

ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ

I

I. ՆԷՕ - ՖՈՒՏՈՒՐԻԶՄ ԹԵ՛ ԳՐԱԼԵՏԱՐԱ-
ԿԱՆ, ՊՈԼՉԻԱ.

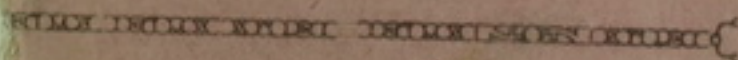
II «ՄՈՒՐՉ».

III ԵԴԻՇԷ ԶԱՐԵՆՑ.

Ք Ր Յ Լ Ի Ս

Ժ. Տ. Ր. Խ. Պոլիգրաֆ բաժնի ծրար տպարան

1923

ИЗД. „САРО-МАРО“ — Тифлис

Пролетарий всех стран, соединяйтесь!

Е. СУРЕН

ԼԵՐԱԿԱՆ - ԿՐԻՏԻԿԵՍԿԻԵ ՍՏԱՏՅԻ

I

I. ՆԵՕ - ՖՈՒՏՈՒՐԻԶՄ ԻՆԻ ՍՐՈԼԵ-
ՏԱՐՏԿԱՅԱ ՍՈՅԶԻԱ?

II. «ՄՈՐՉ».

III. ԵԴԻՇԷ ՉԱՐԵՆՑ.

ՆԿԱՏՎԱԾ ՍՈՒԼՆԵՐ

Արժու	Ներկայից տոկ	պիսի և լինիք
	7-րդ	զետեզված և եղել
2	13-րդ	համարողներ լինեն:
8		համարադրություն ու-

զիտվա:

համարողների) մեծա-

մասնությունը,

զարկում

(69)

30845.

համարողներ

համարողներ

188.

ՀՐԱՏ. «ՍԱՐՈ-ՄԱՐՈ» — ԹԻՖԼԻՍ

Պրոլետարիս բոլոր երկրները, միացե՛ք!

Е. СУРЕН

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԼԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ԳՐԱԿԱՆ - ՔՆՆԱԴԱՏԱԿԱՆ

91.99-1 ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ

U-97

I

I ՆԷՕ - ՖՈՒՏՈՐԻԶՄ ԹԷ՛ ԳՐԱԼԵՑԱՐԱ-
ԿԱՆ ԳՈՒԳԻԱ.

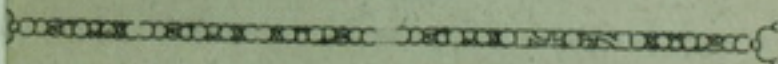
II «ՄՈՐԿ».

III ԵԴԻՇԵ ԶԱՐԵՆՑ.

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Ճ. Տ. Բ. Խ. Պոլիգրաֆ բաժնի 5-րդ տպարան

1 9 2 3

Изд. „САРО-МАРО“ — Тифлис

Пролетарий всех стран, соединяйтесь!

Е. СУРЕН

ԼԻՏԵՐԱՏՈՐՆՈ - ԿՐԻՏԻԿԵՍԿԻԵ ՏՏԱՏՅԻ

I

I. НЕО - ФУТУРИЗМ ИЛИ ПРОЛЕ-
ТАРСКАЯ ПОЭЗИЯ?

II. „МУРЧ“.

III. ЕГИШЕ ЧАРЕНЦ.

И Ф Л И С

1 9 2 3

Ե Ր Կ ՈՒ Խ ՈՍ Բ

Ներկա գրքույկի մեջ նույնութեամբ արտատրուած են շապկի վրա նշանակւած այն երեք հոգւածները, վորոնցից երկուսը — «Նեո-Փուտուրիզմ թե պրոլետարական պոեզիա» և Եղիշե Զարենց՝ «Պոեզոգուստ» — տպագրվել են նախ Վրաստանի Պրոլետարական Աստուխացիայի օրդան «Դարբնոց» ամսուշրուամ, ապա ավելի լրիվ «Կարմիր Աստղ» օրաթերթում, իսկ երրորդը՝ գրախոսական Երեւանի Պրոետարական Գրողների «Մուրն» պարբերականի մասին — և եղել գետեղված «Կարմիր Աստղ»-ում:

Նրանք մի ներքին ամողջութիւն են կազմում և նպաստում են պրոլետարական գրականութեամբ հետաքրքրվողներին պարզելու այն ուղիները, վորոնցով համենայն դեպս չպետք է ընթանալ, եթէ մենք կամենում ենք գիտակցաբար ծառայած լինել բանվոր դասակարգի ազատագրութեան գործին:

ՆԷՕ - ՖՈՒՏՈՒՐԻԶՄ ԹԷ՝

ՊՐՈԼԵՏԱՐԱԿԱՆ ՊՈԵԶԻԱ

Համաշխարհային հասարակական - տնտեսական
ցնցումների մեջ գեղարվեստական ստեղծագործող վաղին
բնականաբար տեղի տվեց այլ մտադրագոյությունե-
րի: Պատերազմն ու նրա անմիջական հետևանքները
շատ մասից և զգալիորեն շոշափեցին հասարակական
բոլոր խավերի, ավելի ճիշտ կը լիներ ասել՝ դատար-
գերի տնտեսական շահերը: Մարդկանց շատ քիչ ժա-
մանակ էր թողնվում գրական գրագոյությունների համար:
Լարվեցին բոլոր ուշմերը՝ նախ արհեստ և ավեր ունե-
լու: Նորս կողմը, սուղ մի կերպ բռնակուռ այդ ավերա-
ծութեան հետևանքները, մի կերպ վերականգնելու: Նոր-
հինգ տարվա ընթացքում՝ ժողովուրդում ներթափան սո-
վեթները:

Այդ համաշխարհային սեռակցիայի տարիներին
գեղարվեստն ապրում էր անկման շեշտված շրջան:

Կարուծիւնը տիրել էր վաղ միայն քաղաքական
ստեղծագործին: Գեղարվեստական միտքը իր տմբողջու-
թեամբ ծառայութեան էր մասն մարտական շովինիզ-
մին և ստանձնել էր նվաճողական կապիտալիզմի թրմը-
կահարի պաշտան: Միայն բացառիկ գեմերը—վարպե-
սիք են ֆրանսիական գրողներ Անտուալ Զիրանսը,
Հանրի Բարբիսը, Ռամեն Ռուանը—կարողացան այդ
կատաղի հոսանքին դեմ կանգնել, չբարձրել ընդհանուր
արհեստում, հետո մնալ կարծես տարերային ժխտից:
Զուր չէ, վոր այդ երրորդութեան անգամներից մեկը—
Ռամեն Ռուանը իր սրտաբաղմական շրջանի հրապո-

բակախոսական ժողովածուն հենց այդպես էլ ան-
վանել եր.

— Rudesus de mêlès...

— Ժխորից վեր...

Դրական-գեղարվեստական մտքի անկումը շատ
ավելի մեծ եր, քան կարող են կարծել կողմնակի դի-
տողներ: Այդ անկումը պատկցվում եր ժամանակա-
կից դրական խոշոր դեմքերի կողմից: Էմիլ Կերկորնը—
քաաներորդ դարու առաջին քառորդի հակա գրիչը, վորի
առաջ դժգունում ե Դանտեի բանաստեղծական հուն-
ճարը—ինքն իսկ խոստովանում եր, վոր շրջապատող
ընդհանուր խաղարի մեջ նրան չի հաջողվում պահել իր
հին դիրքերը: 19 6 թվին, իր եղևնական մահվան
նախորհակին, պատեր-դմական շրջանի բանաստեղծու-
թիւնների ժողովածվի հառաջաբանում բառացի ա-
սում ե.

— Ես զգում եմ, վոր իմ ներկա գործը անցած
դարձերիցս ջածր է. բայց ժամանակի տուրքն է այն...

* * *

Իր պրոգրեսիվ էութիւնը կորցրած հզօնացած հա-
սարակաւարդի վերջին դրական արտայայտիչը Ֆու-
տուրիզմն եր:

Պատերազմն ընդհատեց նրա վարգաշումը, բա-
ժանեց նրա էվոլիւցիան երկու էտապների՝ մինչ--պա-
տերազմական ե հետ-պատերազմական: Պրոլետարա-
կան գրականութեան ներկա դրութիւնը պարզ պատ-
կերացնելու համար՝ շատ կարեւոր ե ծանոթ լինել ֆու-
տուրիզմի էութեանը ե նրա՝ այն երկու էտապների
հետ, վորոնցից առաջինը պատկանում ե անցեալին,
իսկ երկրորդը դեռեւ ապրում ե, ուրեմն ե չի կարող
մեր ու ապրութիւնը չը գրավել՝ քանի վոր գրական
հրապարակում--եթէ վոչ եվրոպայում, գոնէ Խորհրդա-
յին Ռուսաստանում--նա է տիրող հոսանքը:

Ինչ ե ֆուտուրիզմը իր սկզբնական շրջանում:
Ժամանակի ու միջավայրի արտացոլումն, ինչպես ա-
մեն մի գրականութիւն:

Մինչ - պատերազմական շրջանում կապիտալիզմը վերջին տասնամեակին տրել էր հսկայական քայլեր և Արևմտեան Եվրոպայում հասել էր իր զարգացման գագաթնակետին: Նա ստեղծել էր արդի Փարիզը, Բեռլինը, Լոնդոնը, Վիննան ու Միլանը, և հենց այդ ինդուստրիալ խոշոր կենտրոնների տիրող դասակարգի ապրումների գեղարվեստական արձանագրուղը — ֆուտուրիզմն էր: Ֆուտուրիստները—վորպես ճշտապահ քարտուղարներ ժամանակակից բուրժուազիայի—գրել էին առնում գործարանների ճախարակների պտույտի արագութիւնը, ճամբորհների» (պրոլետարիատը սոսկ սամբոխ է նրանց համար) ժխտը, պատերազմի կենսարար նշանակութիւնը, պուլսմէտի տրտ-տտ-տա-տան, բոմբայի բում-բումը, բուրժուազիային անցած հնադարեան ֆետդայական ապարանքների գեղեցկութիւնը, ավտոմոբիլի—վոչ այն սողացող վոզորմելի ֆորդերի, այլ 120—150 ձիու ույժ ունեցող և մի ժամում 150—200 կիլոմետր արագութիւն լարող օտոների վազքը, նրանց հանդիպումը, նախազգուշացնող սուլոցը ևայն, ևայն: Ահա կուլտուրական Եվրոպայի ծոցում ծնված ֆուտուրիզմը, վորի անպայման տաղանդավոր ներկայացուցիչն էր Մարինետտին:

Ֆուտուրիզմը ռուստիկ միջավայրի, գիւղական մթնոլորտի ծնունդ չի եղել և վոչ էլ գաղառական գեղածիծաղ ու անադմուկ քաղաքների: Նա սկիզբն և առել և Մարինետտինիւր գրական ստեղծագործութիւնը սկսել և Փարիզում, վորտեղ գործարանային ծխնելույզի կողքին ժամանակակից կապիտալը ժամանցի անքան հզօւացած անկիւններ ունի ստեղծած:

Բուրժուան շատ հաճախ ձանձրանում է բալականութիւնների ծովում, նրա զգայարանները բթանում են, նրա զգացողութեան անմիջականութիւնը թուլանում: Նրան հարկավոր են ուժեղ ցնցումներ, արտասովոր տեսարաններ, և ֆուտուրիզմը մեղ տալիս և պոեզիայի թե մուզիկայի մեջ այդ տրամադրութիւնները: Մարինետտին բալկանեան պատերազմի ժամանակ բոլղարական բանակում կուլում և թիւրքական բանակի դեմ վոչ թե նրա համար, վոր նա առանձ-

նապես սիրում ե բաղադրին կամ ասում թիւքքին, այլ վերադնեալ սրտերազմական կեանքը ստեղծում ե նոր, «թարմ» ասամոսներա, արտասովոր միջավայր, վերապես նրա բխացած զգայարանները ցնցվում եին արտասովոր տեսարաններից ու ապրումներից: Նույնը ե մուշիկայի մեջ: Փուտուրիսա կամպոզիտոր Ռուսայի տեղծագործութեան մեջ տիրապետող նստան թափանցող ձայներն եին կամ ցնցող գոնգեր - հարվածները, վերադնեալ նա աշխատում եր աղշեցուցիչ հայվածներով արթնացնել նեկտարի ու նիկոտինի թույնից թմրած օրգանիզմները:

Փուտուրիզմը մինչ-սրտերազմական շրջանում արվեստի ոմենն ձեռնում—սրեղիայի, մուշիկայի, նրկարչութեան, քանդակագործութեան մեջ—նույն աչդ եթե կուզեք՝ Ֆինանսական կապիտալի գրական ձառագայթումն ե եղել:

Դժբախտաբար մամանակի սղութիւնը մեզ թույլ չի տալիս գեաալ անալիզի ենթարկելու Փուտուրիզմի այդ առաջին կտապը: Բայց այստեղ պետք ե շեշտենք, վոր նա՝ ավ ծանոթ ե եվրոպական Փուտուրիզմի հետ, նրա համար վիճելի չալիսի լինեն մեր սրեղումները:

Բայց նախքան Փուտուրիզմի հետ-սրտերազմական կտապի մասին խոսելը, մենք կը ցանկանայինք մի-երկու բառ ասել սուսական Փուտուրիզմի առթիւ, վերադնեալ այս շարժումը շատ ավելի ե ծանոթ մեզանից շատերին:

Միանգամայն սխալ կը լիներ սուսական մինչ-սրտերազմական Փուտուրիզմի սրբիզմայի միջով դաստիար կողմել Արեմտեան եվրոպայի Փուտուրիտական շարժման մասին: Եթե Փուտուրիզմը եվրոպայում արդեն իր իմաստը կորցնող արտապետող դաստիարդի հղիացումի ու հոգնածութեան, շփաշտութեան ու սանձարձակ բազմականութիւնների գեղարվեստական ֆիքսացիան եր, մեզ մոտ—Ռուսաստանում՝ վերտեղ կապիտալիզմը ընդհանրապես շատ

Թույլ եր և բուրժուական դասակարգը անգոր (այն-
քան անգոր՝ վոր ցարական ռեժիմի, պոմեշչիկ-ազնովա-
կոն կառավարութեան տապալումից հետո նա հազիվ
կարողացաւ միայն մի երկու ամիս մնալ կառավար-
ութեան ղեւիս և երկրի ղեկը ղիջեց նախ մանր-
բուրժուազիային և ապա պրոլետարիատին) — ֆուտու-
րիզմը իր վտօքի տակ չդատաւ հարկավոր ամուր հողը
և սկսեց խորթանալ եվրոպական ֆուտուրիզմից, —
վորից նա վերցրել եր սկզբում թե՛ ձեռ և թե՛ շրո-
վանդակութիւնը, — մինչեւ վոր մեկը միւսին անճա-
նաչելի դարձան։ Հայտնի է, վոր երբ 1914 թվականի
սկզբին — եթե չեմ սխալվում հունվարին — Մարինետ-
տին Ռուսաստան եկաւ, նա հրաժարվեց իր այլան-
դակ ոռւս հետևորդներից և վերջիններս էլ բայկոտի
ենթարկեցին իրենց ուսուցչին։ Սա մի սոսկ պատա-
հականութիւն չեր ի հարկե և վոչ էլ անձնական հա-
շիմների արգիւնը։ Ֆուտուրիզմը Արեմտեան Եվրո-
պայից ընկնելով տնտեսական պարզացման շատ ավելի
ստոր տատիճանի կանգնած Ռուսաստանը, ստիպված
եր հազնել այն տարազը և մարմնացնել այն բովան-
դակութիւնը, վոր նրան առաջադրում էին ռուսական
շրջապատն ու հասարակական զարգացումը։ Եվ եթե
հաջողվում եր հաճախ վրան առնել փարիզեան տա-
րազը նրա տակ դժվար եր լինում ծածկել կապիտա-
լիզացիայի չենթարկված, ելեկտրականութեան ու մե-
քենայի էներգիայից չսկսված կիսանահապետական-
գիւղացիական երկրի էութիւնը։ Ֆուտուրիզմը Ռու-
սաստանում իր առաջին էտապին՝ կորցրեց իր իմաս-
ար, *raison d'être*-ը և նրանցից մնաց միայն արտա-
քին կեղեր, վորը հաճախ ծիծաղ եր շարժում։

Ռուսական ֆուտուրիզմը, կտրվելով իր ելակե-
տից — Արեմտեան Եվրոպայի նույնանուն գրական
շարժումից — և տեղումն էլ չունենալով խոր արմատ-
ներ գցելու հնարավորութիւններ, նա այլասեռւեց
մինչև դրական լայնամիտ ֆիլակոնը շարժում, վորի
մեջ ֆուտուրիստականը՝ եթե կուզեր՝ միայն արտաքին
ձևն եր և այն էլ վոչ ամբողջովին։

Սակայն մի կողմը թողնենք ռուսական ֆու-

առերիզմի սլավոնոֆիլականութիւնը, վեր առանձին ուսումնասիրութեան հետաքրքիր նիւթ և և մեզ կարող և շատ հետուն տանել, եթե փորձենք նրա վրա ծանրանալ: Անցնենք ավելի շուտ ֆուտուրիզմի հետապատերազմական էություն:

Ֆուտուրիզմը Եվրոպայում այսօր անցած-ապրած մի գրական շարժում և, վերին դժվար թե կարողանա հարսութիւն առլ իր վերջին օրերն ապրող հին իրավահարգը:

Պատերազմը խոշոր հարվածներ քսեց կապիտալիստական աշխարհին. նրա անդորրութիւնը խանգարված և, նրա ֆինանսական բարեկեցութիւնը վրտանգված, սոսկեական հափատարակշռութիւնը խախտված: Պատերազմից հաղթող թե պարտված դուրս եկած ժողովուրդների աշխատավոր դատակարգերն արթնացած՝ հեղափոխութիւններ են անում, առաջադրւած թագակիրներ և ջախջախում գահեր, գրավում են դաւիտներ ու ֆարքիկաներ, այրում են գղեհկներ ու պալատներ: Այլևիս կապիտալիզմի մեծութիւնն ու մանավանդ վեհութիւնը երգելու ժամանակներն անցել են, և դժվար թե այժմ հին իրավահարգի սքանչելիութեանը հափառացողներ ու մանավանդ հափանդներ լինեն: Բնական և, վոր ֆուտուրիզմը Արեւմտեան Եվրոպայում պետք և մարեր, հանդէս իր բնական մահով: Եվ այդպէս կ'կատարվում է այնտեղ՝ նա հարձակողական դիրքերից անցել էր պաշտպանողականի, իսկ այսօր՝ վորքան կարելի է դատել մեր ձեռքի տակ եղած և մեզ հասնող տեղեկութիւններից՝ ֆուտուրիզմը չի շարժում այլևիս վոչ վորք հետաքրքրութիւնը:

Այլ բան և կատարվում մեզ մոտ — Ռուսաստանում և՛ վորպէս արձագանք Մոսկւայի՝ նրա նուշնիսի հեռավոր ու հեռամիտց ծայրամասերում, օրինակ Երեւանում: Այստեղ ֆուտուրիզմը շարժել և շատերին բանաստեղծական թմրութիւնից: Սխալ կը լինէր բու-

ցատրել այն միայն նրանով, թե Եվրոպայից մտան, նորածնութիւնը մինչև մեզ հասնելը պահանջում և վորոշ ժամանակ, թե Փարիզում հնացած տարազը՝ մեղանում գեղես շատ «մտնի» և համարվում։ Այդպիսի տրամաբանութիւնը անթոյլտուրիի պարզամտութեան տպացույց կը լիներ, երբ Մակովայի ու Բերլինի մեջ սերտողանային հաղորդակցութիւն կա։

Սեմպլիսա դաստիարակներով չի կարելի բավականանալ հասարակական երևույթների պատճառներն ուսումնասիրելիս։

Մեզ թվում է, վոր Ֆուտուրիզմի արժնացումը Հոկտեմբերեան Ռուսաստանում հեռադասերազմական շրջանում նույնքան բնական է ու հասկանալի, վորքան նրա մարումը Արևմտեան Եվրոպայում։ Խնդիրը նրանումն է, վոր արտադրական միջոցների դարգացումը և էկնաբոնացումը ամբողջ թափով Ռուսաստանում կատարվում է միայն այժմ, երբ իշխանութեան գլուխ է անցել բանվոր դասակարգի և չքավոր գյուղացութեան կուսակցութիւնը։

Ընկեր Լենինը շատ ճիշտ կերպով նկատել և մի բանի անգամ, վոր մեր Հոկտեմբերեան հեղաշրջման անպայման դրական կողմերից մեկն էլ այն և, վոր նա ամենց Ռուսաստանին այն ամենը, ինչ կարող եր տալ ամենատաղիկալ բուրժուական-գեմոկրատական հեղափոխութիւնը՝ այն տարրերութեամբ միայն, վոր մեր շնորհիվ այդ նվաճումները շատ ավելի հիմնականորեն են խրաջված երկրի կողմից, քան եթէ կատարվէին այլ պարագաներում։ Պետական կապիտալիզմը արտադրական միջոցների կապարելութիւնը հասցնում և կամ, Ռուսաստանի համար ավելի ճիշտ կը լիներ ասել՝ ձգտում և հասցնել այնպիսի չափերի, վորպիսին չի իմանալու Եվրոպան։ Արտադրական միջոցների այս հարստացման և կրկնապատկման պրոցեսում, երբ Խորհրդային երկիրը փորձում և վորքան կարելի և արագորեն էլեկտրոֆիկացիայի անցնել, — ուսական ֆուտուրիզմը անանում և հենց այն, և միմիայն այն՝ ինչ նրան պակասում եր իր զարգացման առաջին, նախադասերազմական շրջանին։ Եվ նա փորձում և

վայր ձգել իր սլավոնոֆիլական տարազը, մասամբ էլ սլավոնոֆիլութեան շաղախով երգել՝ ծընեկույզը գործարանի, օգտկները ջուլհակի, ամբոխները և օտան ու օտոն—Մարինետտի ամբողջ տաան տարի առաջ երգած այնքան օղակերածոր H/120-ը...

Բուրժուական Եվրոպայում, արթնացող և դասակարգային դիտակցութեան եկող պրոլետարիատը իր դայքույթն և կենտրոնացրել հակառակ դասակարգի շահագործման կենտրոն գործարանի վրա, և պրոլետարիատի գրոհի առաջ լռել են կապիտալիզմի շվայտ քմահաճույքի սքանչացողները։ Մեզ մօտ—Ռուսաստանում բանվոր դասակարգը իր ույժերն և լարում վտարի կանգնեցնելու իրեն պատկանող գործարանները, վորոնք այսօր ընդհանուրի սիրտ ու զգմանքի առարկա են, եվ ռուսական ֆուտուրիստները՝ առանց թափանցելու անասական այդ նոր պրոցեսի ամբողջ իմաստը՝ իրենց վագեվորութեան աղբիւրն են դարձրել այդ պրոցեսի ձեւականը։

Ահա մի երկու խոսքով արդի ռուսական ֆուտուրիզմի անասական բաղիւր, նրա արթնացումի դասձառները։

Շատ հասկանալի պիտի լինի, ուրեմն, թէ ինչու գեոեիս շտաբի համար,—վորոնք ծանոթ չեն եվրոպական ֆուտուրիզմի զարգացման ու ծագման էտադներին հետ, և սլարդ չեն պատկերացնում, թէ վերպիսի ֆակտորներ ժամանակավորապես հարութիւն են ապիս ֆուտուրիզմին մեղանում,—անհասկանալի և գրական այն պրոցեսը, վոր ապրում ենք մենք հեղափոխական ու պրոլետարական Ռուսաստանում։

Զէ՛ վոր մեր ֆուտուրիստները երգում են գործարաններ, ամբոխներ, օտոմորիլ, պուլեմետա կային։

Ուրեմն, նրանք «մերն» են...

Պրոլետարական երգիչներ...

Վո՛չ, ռուսական ֆուտուրիստները—Էրեկվա Արեվման Եվրոպայի Երամից հետ մնացած երգիչներն են, վորոնք մեր պետական կապիտալիզմի ըսկզբնական էտադում ուղում են աեանել, և տեա-

նում են իրապես այն օգն ու օգնություն, վորոնք սնուցել են ֆուտուրիզմը Եվրոպայում:

Բայց Հոկտեմբերեան հեղափոխութեան բովից դուրս եկած իրավակարգը համասար չափով կը հիասթափեցնէ թէ շահագործող դատակարգին և թէ այդ դատակարգի վերջին երդիչներին, և կապացուցի— երեվի վոչ-այնքան ուշ ազատություն, վոր պետական կառավարողը՝ բնավ իրենց կարծած կապիտալի թագավորութիւնը չէ, ինչպէս և իրենց պոետները մեր ժամանակակից լեքսիկոնով համեմատ թանտաղեղութիւնները՝ պրոլետարիատի երգեր:

Հոգիւմս երկարեց հակառակ իմ կամքի: Բայց գեղեփ այնքան ասելիքներ կան և այնքան անհրաժեշտ և, վոր ասին... Վորպեսզի մի վոքը ջրվի այն գեղեղենտական արեւոյումը, վոր տիրում և այսպէս կոչված՝ հայ պրոլետարական գրականութեան մեջ և ասեղծվի առողջ միջնորդութիւն մտնելում գեղի գրական խնդիրները: Եւ վոր այդ առողջ մտնելումից և կախված պրոլետարական պոետիայի՝ չեմ ասի ազատան—նա ազատված և—այլ կասեմ դարդացման դիպագները, այդ դարդացման հազարումս ու արագացումը:

Եւ կուզէի մի երկու խոսք էլ ասել մեր, «հայ-կական» ֆուտուրիզմի մասին:

— Ինչպէս, Կարա-Դավրիչի մասին...

Վոչ, Կարա-Դավրիչը պատմութիւն և, նա այնպիսի գինամիկա չէ, ինչպէս սիրում և արտահայտվել այդ հայ կրասիկ ֆուտուրիստը: Ուզում ենք կանգ առնել մեր նեո-ֆուտուրիզմի մասին, վոր տչոսը հրամցվում է՝ անշուշտ անգիտակցաբար՝ «պրոլետարական» աշխատի անվան տակ:

Այդ ֆալսիֆիկացիան վերին աստիճանի փոստակար և մեր բանվորական թանտաղեղութեան ձեռնկերպման ու հառաջդիմութեան համար, վորովհետեւ նա փաթաթում և մեր սկսնակ պոետ-բանվորների զրչին արդին վորոճված ձեվեր և կեղծ պատկերներ, ամբողջապէս փոխառված օտար արտնայից:

Բայց նախ օրիգինալի մասին:

Արդի հայ նորագույն բանաստեղծների մայնստրոմե, կարելի է առանց սխալվելու պնդել, որ առաջին մեծ ֆուտուրիստ Մայեակովսկին եւ Հանճարեղ Լենինը, ինչպէս և հասարակ մտկայանացու ընթերցողը հավատար չափով կուշտ ծիծաղում են, երբ կարդում են Մայեակովսկու ժամանակակից կեանքի անթիվ վառ պատկերները: Բայց հաճույքով կարդալով հանդերձ այդ անպայման տաղանդավոր բանաստեղծի, օրինակ, „Прозаседавшися“ շարժը, ընկեր Լենինը—վորի մեջ միշտ էլ խոսել է նախ և առաջ բանվոր դասակարգի առողջ բնադրը—չի մոռանում նկատել, վոր Մայեակովսկին մեր դասակարգի երգիչը չէ:

— Բայց ես Մայեակովսկու տաղանդի երկրպագուներից չեմ:

Ռուսական ֆուտուրիզմը ունի այլ հայանի տեսչաներ, բայց Մայեակովսկին իշխում է բոլորի վրայ իր տաղանդի մեծութեամբ:

Եթէ աչքի անցնենք այսօր հայ թերթերում լույս տեսնող բանաստեղծներին, այսպէս կոչված պրոլետարական բանաստեղծների²⁾ արտադրութիւնները՝ կադեա Տիգրան Հախումեանի նեյնիմներից «Խորհրդային Հայաստանում»՝ մինչև «պրոլետարական» բանաստեղծ Ազատ-Վշտունու Վերլենական քամիները Աստաֆեան փողոցի (французского с нижегородским), — իհարկ եւ առանց մոռանալու շնորհալի բանվոր Ալազանին ու Զարենցի ավտոն՝ թեկուզ բոսոր, — կը տեսնենք, վոր այդ բոլորի մեջ չափազանց մեծ, ուղղակի կամ անուղղակի ներշնչում կա Ռուսական պոեզիայից, ինչ—չեւտում ենք—դրական երկվայթ է: Սակայն չափազանց ստրկարեն է ընդորինակումը ձեւերի, պատ-

²⁾ Պրոլետարական բանաստեղծութիւն և ծագումով պրոլետար-բանաստեղծ համանիշ հատկացողութիւններ չեն. բոնվոր կամ առաջիկ եփ տարրերնակ «աշխատավոր» (երեմի ենթադրվում է խորհրդային ժողայոզն) ածականները պոետների տեսնին կցվում՝ դեռեփ լուրջ զարանտիա չեն, թե վատմնավորը կամ պատմվածքը ազանդագրված է մանր-բուրժուական մտեղումից, մեշանտկան բնայթից:

կերները և նույնիսկ բառերի ֆուտուրիստական, և շատ հեռավոր ազդակցութիւն իսկապէս ուսանան պրոլետարական պոետները՝ վորպիսիքն են, օրինակ, Կերիլով, Սադոֆիկով, Սամորխովիկ և միւսները։

Միջակութիւնների մասին չը խօսենք. վերջները բանաստեղծ Չարենցին Սա կատարեալ հայ Մայեակովսկին և, վերջինիս տաղանդավոր թարգմանը, վոր իր ուսնող կնիքն և դրել միւս բոլոր հայ երիտասարդ բանաստեղծների վրա։ Թերթեցիք Չարենցի վերջին «Պոեզիոգուանա» տետրակը և գտեք այնտեղ մի հատիկ բանաստեղծութիւն, վորից իսկապէս պրոլետարիատի գասակարգային գիտակցութեան հոս բուրի նույնիսկ այն կոտորներում, վորտեղ Չարենցը, կորցնելով ճշակի և մաքի հալասարակչութիւնը, արդեն վոջիլն և երգում կամ իր քթի ծայրին բուսած բարեկոնեան աշատարակը—այդ դեպքում իսկ ամեն ինչ կա, բացի պրոլետարական պոեզիայի էլեմենտներից։

Միայն և կարծել, վոր եթէ մի վոտանավոր նվիրվում և կոմունիստ Դրաստամատին կամ նրա մեջ հիշատակվում և Ե. Կ. (Երեմանի Կոմիտեն), նկարագրվում և Աստաֆեան փողոցը կամ ցուցադրվում Ժեն-օտդելում պատահած մի օրիորդ, վորի աչքերը փայլուն կամ «հղի» են, — դրանով կարող և պոեզիան պրոլետարական գասնալը Ապրուսներն են, վոր պիտի լինեն պրոլետարական։ Տալիս և արդեօք պոետը—լինի նա ինտելիգենտ թէ պրոլետար—բանվոր գասակարգին հարադատ ապրումներ։

Մայեակովսկին, ինչպէս և նրա շնորհալի հետեւորդ Չարենցը, այդ և վոր չեն տալիս մեզ նույնիսկ այն դեպքում, երբ անցնում են Աստաֆեան կամ Մոխովայա ֆողոցներով՝ թեկուզ կուսակցական շնքի կողքով շատ, շատ մոտ... Վորովհետեւ նրանք չեն ապրում գիտակից բանվորութեան գասակարգային դոյամարտի հոգեբանութեամբ, այլ մեծ իրադարձի միայն ֆանֆարային (թմրակային) եֆեկաով։

Հենց այդ ֆանֆարային եֆեկաի տեսակետից շատ բնորոշ և այն հանգամանքը, վոր տախկան դորձիքների մեջ Մայեակովսկու աշակերտը գերազատու-

թիւն և ազել վոչ թե՛ օրինակ՝ բազցրանչլուն քեամանչին կամ բազմահույդ թառին (մենք ընդհանրապես եվրոպական սիմֆոնիային համապատասխանեցնելով), այլ ազմկող զուրնա-դհուլին, վարմնոյ վայրենի փշոցը և բըթացնող մանտան հարվածները կարող են այնքան շրշմեցնել մարդու «զանգի դհուլը», վոր նա «բոսոր արեխ» տեղը ընդունի մի տխմաշ գուռնաշու շիկացած-հարբած դեմքը:

Միթե խկապես ազելի ապուշ արտահայտութիւն կարելի և երեւակայի՞լ քան այտերը փքած, քիթը արհաատական ուռուցքի մեջ կտրած, աչքերը դուրս թափած, հիւանդոտ կարմրութեամբ ներկված մի գուռնաշու երես...

Մի անգամ ընդմիշտ պետք է խրացնեն մեր պրոլետարական դրողները, վոր Նալիւրի կրակկոտ երկնակամարի տակ՝ վորտեղ չորքատանիների մեջքի պիրամիդաձեղ աշտարակների ռիթմիկ պարը բազցրորեն շոյում է մեր պոետների ապափորիչ հայեացքը — երբեք չի կարող նոր առափոտ ծագել՝ քանի այդ երկիրը կը մնա «նայերի» և քանի նրա դադափարախօսը, *Ulamatali*-ը կը լինի մի ապուշ գուռնաշու:

Նոր իրավակարգը և նրա երգիչները մահ են բերում երանազեա նայերեան մթնադորտին...

Այս կամ այն բանաստեղծի տեղը վորտեղիս, մենք ի հարկե չենք կարող ղեկավարվել նրա անհատական ղեկկարացիաներով կամ համակրութեամբ: Մայեակովսին 1920 թվին, և դեռ տառջ, հազարավոր ունկնդիրների ներկայութեամբ՝ երբ նրան ակնարկում էին, թե նա ֆուտուրիստ է, գրեթէ զայրացած պատասխանում էր.

— Վոչ, ես ֆուտուրիստ չեմ ևս պրոլետարական պոետ եմ...

Եվ նա բանաստեղծական գեղեցիկ թուիչք եր առում Հոկտեմբերեան հեղափոխութեան գիրկը ապացու-

ցելու, թե ղերքան նրա սրտին մոտ և այն նոր հասարակակարգը, վոր շարժել և միլիոնները և պատուել նախապաշարութենքի ու կեղծիքի քողը: Այդ անկեղծ աշատամտական խոստովանութիւնը վոչ վոքի չըհամոզեց, վոչ թէ նրա համար, վոր պոետը կեղծում էր կամ ստում (Մայեակովսկին շատ խոշոր տաղանդ է և նա կարիք չունի կեղծելու), այլ վորովհետև սրտով հայտարարութենքը ստուգվում էին նրա արտադրած ստեղծագործութիւններով:

Նույնը մենք կարող ենք ասել Մայեակովսկու աշակերտների—մեր հայ երիտասարդ քանստեղծների մասին:

Շատ մեծ համարձակութիւն և հարկավոր «Մուրճի» խմբագիր Ազատ Վշտունու վստանավորների մեջ վորեւե պրոլետարական շէտ տեսնելու: Նրա մեջ տիրողը—բանաստեղծութեան անկման շրջանի դեկադենտական ստիլն և: Այստեղ բացակայում և Մայեակովսկու հետերդներին թարմութիւնն անգամ:

Մի այլ օժտված պոետ—Հակոկ Այվազեան «Կարմիր Աստղում» երգում և քաղաքի տղմուկը, ավտոսուկոցը, վոզոցի ժխորը, վորոնց առաջ նա պատրաստ և բացել իր մենութեան («խուցի») դռները: Իսկապես վոր Այվազեանը ինտելիգենտական մենութեան անորոշ ապրումների մեջ և խարխափում և եթե նա ձեռնտում և սենեակից քաղար ընկնել՝ ի հարկէ այդ դեռ չի նշանակում, թէ նրան հաջողվում և իսկապես ընկնել քաղաքի այն թաղը՝ վորտիղ «մայթերու» վրա մաստաների դասակարգային գիտակցական կեանք կա: Մեզ թվում և—հակառակ դուցե իր ցանկութեան—բանաստեղծը իր երգերի մեջ ավելի շուտ Գոլովինսկի պրոսպեկտի կարտան և քաշում քան պատմական Նախալովկայի արիւնյանների ու դեպօրի ծխով ծածկված փողոցներինը:

Չարենցի «մարքսիստական» երգումները մեզ նույնպես չեն երաշխավորում, թե նրա հանդուգն պրիչը—Իվանը փոխարինելով Հազոյով, կամ Տոմբովը՝ Բիթլիսով, կամ արեւը անպայման բոսոր եվ ավտոն էլ նույնպես այնպայման բոսոր (վերջ ի

վերջո չափազանց սահմանափակ բառակույտի ու պատկերների մոնոտոն կրկնութիւնը à la Մայեակովսկի) իր մեջ և պարփակում բանավոր դասակարգի ստեղծագործող հանճարի բաղմապիտի մեծութիւնը:

Շատ հետաքրքիր աշխատանք կը լինեւ վերջնել վերջին, հետ-պատերազմական շրջանի ուստական ֆուտուրիզմ և պարզել նրա ազդեցութեան չափը Զարենցի ու նրա հետեւորդների վրա: Ընձ մեկից ավելի անգամներ պատահել և հանդիպել դարմանալի դուզագիտութիւններին: Այս մենք ժողովեա բացասական երևույթ չենք շեշտում. ուստական գրականութեան ազդեցութիւնն ընդհանրապես բարեբար և եղել մեզ համար, և ֆուտուրիստական հանդգնութիւնն արդեն նպաստել և մերոնց թոթափելու հնութեան շատ փոշիներ և փորոնումներին—պրպտումների ուղին բռնել: Այլ գիտելու, փոր ազդեցութեան կապը չափազանց սիրա և արդի ուսու և հայ ֆուտուրիզմի միջև և շատ մակերևութային պրոլետարական պոեզիայի մեջ:

Բայց թողնենք ազդեցութիւնների խնդիրը:

Մի ուրիշ հարց եփս պետք է լուծել, եթե մենք ուզում ենք ВЗЯТЬ ОНКА ЗА РОГА, այն է—ի՞նչ ենք հասկանում պրոլետարական պոեզիա բառերի տակ: Առանց այս հարցին ևս պատասխանելու լրիվ ու հիմնավորապես, մենք չենք կարող փորոշել այն դիրքերը, փորոնք պարտադիր են բանավոր դասակարգի երգիչների համար:

Բավական չե ասացուցել, թե ֆուտուրիզմը բանփորազարկի պոեզիա չէ: Պետք և տակ նույնպես, թե փորոնք են ուրեմն պրոլետարական գրական ստեղծագործութեան առանձնահատուկ էլիմենտները:

Այդ բանը մենք կաշխատենք անել մի ոչլ անգամ:

„Մ Ո Ւ Ր Ճ“

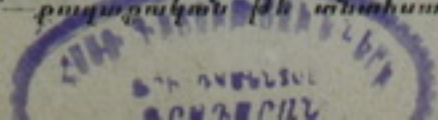
Գրական-գեղարվեստական-ֆինանսական պարբերական
Երեւան—1922—№ 1.

II
31235

Հոկտեմբերեան հեղափոխութիւնը կերպարանա-
փոխեց մեր պատկերը միոյ միայն տնտեսա-քաղաքա-
կանապէս, այլեւ հեղաշրջեց մեր պահանջները կուղ-
տուրական թուր աստարեզներում: Շահագործող դա-
սակարգին հաջորդող ազատապաշտ նոր դասակարգը
հաժմանութիւն ունի սակեղծելու նոր արժեքներ կեանքի
թուր ձեւերում, եւ այդ տեսակետից բացատրութիւն
չի կազմում ու չի կարող կազմել գրականութիւնն ու
գեղարվեստը:

Հին գրականութիւնը փաստապէս այլեւս դոյու-
թիւն չունի հրապարակում: Գրական ստեղծագործու-
թեան հին բովանդակութիւնը, հին պատկերները, հին
ձեւերը այլեւս չեն բավարարում միջ մարի: Եւ բնա-
կան և միանգամայն, մեր ճանաչման երեկվա գրական
մեծութիւնները կամ լսել են, եւ կամ նրանց արտա-
դրութիւնները վորակվում են վորպէս անցեալի արձա-
դանքներ, երբեմն նույնիսկ հակահեղափոխական մտքի
արտացոլումներ: Շանթի «Շղթայվածք» գրական գաութի
ժամանակ իրավամբ վորակվեց հակա-հեղափոխական
մտքի արդիւնք:

Գրուեաւորիատը կոխում և իր գրականութիւնն
ու գեղարվեստը, եւ եթե այսօր հայանի չեն գետնի
թե ինչ վերջնական ձեւակերպումներ կընդունեն նրա
այդ վորոնումները գրական ինչպէս եւ միւս աս-
պարեզներում—քաղաքական թե տնտեսական,—համե-

նայն զեպս նրա համար միանգամայն պարզ են այն նպատակները, վոր նա հետադիպելու և նաեւ դրական-զեղարվեստական շրջանակներում:

Մորրիզային Ռուսաստանում սկսել և մի հուժկու գրական հոսանք, նորից արթնացել հետաքրքրութիւնը գծայի զեղարվեստը, վոր կարծես մարել էր պատերազմի ու քաղաքացիական բուռն կռիւների ժամանակ:

Պրոլետարական գրականագետները, վորոնք երեւի գրչի փոխարեն զենք են վերցրել իրենց ձեռքը, այսօր դարձել են իրենց սիրված աշխատաքին ու փոքր ձում են ընդհանուր շինարարութեան մեջ իրենց վերադարձված շենքը բարձրացնել:

Այդ գրական շարժումը թեւէ մի փոքր ուշ, բայց իրովսանն մասնակից և լինում նաեւ մեր Անդրկովկասը:

Մի քանի ամիս առաջ Թիֆլիսում մեր հայանի պոետ Հակոբ Հակոբեանի խմբագրութեամբ լույս տեսաւ պրոլետարական գրական-զեղարվեստական ամսագիր «Դարբնոցը» (երկրորդ համարը դուրս եկաւ մոտ օրերս). այժմ էլ երեւանում մի ուրիշ պոետ Ազատ Վշտունու խմբագրութեամբ հրատարակ և գալիս «Մուրճը»՝ նայն պրոլետարական գրականութեան զարկ տված լինելու համար: Աւրախալի երեւույթ, վոր չի կարող չողջունվել բանվոր դատակարգի դատին նվիրված ամեն մի անգամի կողմից:

«Մուրճ»-ը — ասում ե ընկ. Ազատ Վշտունին իր առաջին հոգվածում — ընթանալու և «աշխատավորական-դատակարգային պողտփարախոտութիւն ուղիով»:

Այստեղ «աշխատավորական» տերմինը այնքան էլ հաջող չի դորձածված՝ երբ խոսքը գրականութեան մասին և, վորովհետեւ աւխատավորական բառի տակ մենք հասկանում ենք առաջին հերթին գիւղացութեան (գոշ-բատրակների), վորը թեւէ չի շահագործում ուրիշի աշխատանքը, բայց ինքը պրոլետար չե, այլ սոսկ «աշխատավոր գիւղացի»: Մենք չենք կարծում, վոր թեկուզ այն պրոլետարական պոետները — Կիրիլով, Ալեքսանդրովսկի, Պամորսկի, Սամոյլովսկի, Սադոֆիկով եւ այլն — վորոնց կոչը տղված

և «Մուրճի» հենց նույն համարում, այդ դասակարգի իրզներն ու ձգտումների արտահայտիչն են ցանկանում լինել: Պրոլետարական պոետները—բանվորաքանապուստների թարգման են, եվ միայն բանվորութեան: Գիւղացութիւնը—թեկուղ աշխատավոր—վարակիւծ և հիմնավորապես մեղչանակութեամբ, եվ պրոլետարական պոետը՝ վորպէս գերագոնցապես քաղաքի ու գործարանի երգիչ՝ խորշում է գիւղական ուտին մթնոլորտից: Ասում ենք պրոլետարական պոետի, պրոլետարական պոետ, եվ միշտ երբեք աշխատավորութեան պոետի, աշխատավորական գրող, աշխատավորական գրականութիւն, վորովհետեւ միայն պրոլետարական բառն է հշտութեամբ ապրիս մեր դասակարգի գաղափարը: Մի դույզ ջուտ ձեռքերն են պրոլետարիատի ամբողջ ունեցած-չունեցածը:

Պետք է նկատենք, վոր այս սխալը ի միջի այլոց արվում են նաեւ մեր գրական քննադատների կողմից, վորոնք շատ են սիրում գրականութեան մեջ ըստ էութեան վոչինչ չասող «աշխատավորական» խոսքը: Տաղանդավոր Եսենինին դուցէ կարելի լինի «աշխատավորական» անվանել, թեև կրկնում ենք, այդ տերմինավորողայից պետք է խուսափել—վորորհետեւ նա կերպարանափոխված ու հեղափոխված գիւղի (վոր գեոեփս չի նշանակում հեղափոխական գիւղի) մեծ երգիչն է: Բայց այդ նույն պոետ Եսենինին չի կարելի կոչել պրոլետարական: Ինչպես կիրկլովին կամ Գառտեվին—Կարլ Մարքսը կամ Պաւլոբովի գաղափար երգողներին—չի կարելի այլ կերպ կոչել՝ բան պրոլետարական պոետներ:

Պրոլետարական Աստախադիայի նպատակն է իրենց՝ բանվորական պոետիան հակադրել միւս բոլոր դասակարգերի ու խավերի մոտիվներին:

Սակայն կարծիքների փոխանակութիւնը այս խնդիրների շուրջը մեզ հետու կը տանէր: Բավականա՞նա՞նք այս մի քանի դիտողութիւններով, մանավանդ վոր ուզում ենք հավատալ, թե ընկ. Ազատ-Վշտունին այստեղ ավելի շուտ բառի lapsus և թույլ ավել ի-

րեն՝ քան մտքիւ «Մուրճ»-ի նպատակը և աշխատակիցների ցանկը գոնէ այդ ևն ասում մեզ:

Բանաստեղծական բաժինն ընդհանրապես կարելի է հարուստ համարել: Եթէ «խնտելիգենտ պոետները» վորոշ դիստոնանս չը մտցնէին իրենց գեկադենտական մոտիվներով, անպայման թերթը ավելի եփս կը շահեր՝ քանի վոր նրան հաջողվել և մի հարկի տակ ժողովել բանվոր Ալազանի, բանվոր Դանչոի, բանվոր Մուրմանի, բանվոր Վորբուճու բանաստեղծութիւնները: Թող լինեն նրանք գեոեփս անփորձ գրչի արտադրութիւններ, բայց նրանք պատկանում ևն մեր բանվորին, միջազգային պրոլետարիատի հայ անդամին, վոր փորձում է իրովսանն երգել կոլլեկտիվ կեանքը պրոլետարիատի Պետք է նկատենք, վոր բանվորների երգերի մեջ հանդիպում ենք գեղարվեստական բավական պատկերավոր կաորներին, վորոնք լուրջ գրավական են, թէ մենք կարող ենք մոտավոր ապագայում սպասել ավելի հաջողված երկեր մեր այդ կարգի բանաստեղծներից: «Մուրճ»-ի անպայման ծառայութիւններից մեկն է: Իննց այն և, վոր նա հրատարակ է քաշել պրոլետարական պոետների գրեթէ միամբողջ խմբակ:

Մի այլ, ազազա խոստացող գրիչ է ընկ. Սիրանուբ, մեր թերթի գրաշար Սիրասը: Նրա պատմվածքում «Եռացող կաթնայից», — վորը չը գիտենք թէ ինչու «վեպ» է անվանված — Սիրասին չի հաջողվել տալ թեկուզ խաղաղ կաթնայի պատկերը: Ամեն քան կա այս պատմվածքում — եվ գիւղական լալկանութիւն, եվ ավելորդ բեմական դիւլոդ, եվ տրագիկ վախճան հերոսների: Բայց չկա եվ վնչ մի տող այն գործարանային կեանքից, վոր իսկապես պետք է կազմեր պատմվածքի տաանցքը: Բովանդակութիւնը շատ հին և. — Հարութ տնոնով մի գիւղացի դալիս և քաղաք եվ քեռնակիր դառնում: Մի օր նա մրսում է, հիվանդանում, գործից ընկնում: Այդ ծանր օրերին մեռնում և երեխան եվ թաղելու ժամանակ ինքը Հարութն ևլ անշնչանում է գերեզմանատանը կնոջ ներկայութեամբ: Եթէ հարեվանցիորեն մի տեղ ասված չըլիներ միայն մի նա-

խաղասութեամբ, թէ Հարութը վարձվում է մի ինչ-
վոր անհայտ արհեստանոցում, դժվար կը լինէր հաս-
կանալ, թե ինչ կապ կա հայ գիւղացու եւ «Նաացոյ
կաթնառ» վերնադրի մէջ:

Այս բովանդակութեամբ պատմվածքներ շատ
են տվել նաեւ վնչ - պրոլետարական հեղինակ-
ները, — թե ինչպիս քաղաքի կեանքը սպանել է
իրեն դիմող գիւղացուն: Բանվոր Սիրասը — վոր գրա-
շար է արհեստով և ծանոթ չէ գործարանային կեանքի
ժխորին — բնականաբար խուսափել է գործարանային
կեանքի պատկերից, ինչ շատ ավելի անհրաժեշտ էր,
քան գիւղացու մարդ ու կնոջ պատմական խոսակցու-
թիւնը տերտերի մասին: Գործող անձինք գիւղացիք
են եւ վնչ թե բանվորներ: Հենց այստեղ է, վոր պետք
է մերկայցներ բանվոր Սիրասը պրոլետարական գրչի
ինքնահաստուկ մօտեցումը թեկուզ այդ հին ու ծեծված
նիւթին:

Սիրասի լեզուն բովանդան սահուն է: Միայն նա
պետք է խուսափի գույների ավելարդ խառցումից.
այսպէս, նրա պատմվածքի գլուխները սովորաբար ըս-
կովում են գրամատիքական նախազգուշացումներով —
«դեռ լույսը չեր բացվել...», «արեւը բավական բար-
բաձել էր...», «ծագեց առափնուր...», «երեկոն վրա հա-
տափ. շարագուշակ մութ ու մռայլ գիշերը...», «բավեց
լույսը. սիւղ ու վշտալից առավոտ», եւ այլն: Զնայելով
այդ «վնայի» բոլոր պակասութիւններին, կրկնում
ենք, ընկեր Սիրասը ռժաւած գրիչ է, եւ մենք սպա-
սում ենք նրանից հետաքրքիր հիւսվածքներ:

Մի գիտողութիւն եւս Սիրասին: Անպայման կա-
րիք չկար, վոր «Նաացոյ կաթնայից» պատմվածքը
գիւղից — քաղաքի ու գործարանի վրայով — մինչեւ գե-
րեզմանատուն հասցնէր: Կարելի էր վերջացնել պատ-
կերը շատ ավելի շուտ, օրինակ Հարութի եւ Սուրիկի
հիվանդութեամբ՝ անգործութեան դաժան պայմաննե-
րում: Դրանից միայն կը շահեր պատկերը:

Տեսական բաժնում Հայկ Ազատեանը տվել է մի
հոգիւմ — «Սոցիալիստական կուլտուրայի շեմքին» վեր-
նագրով: Շոշափված են շատ հարցեր, բայց ընկեր Հայ-

կի գիտողութիւններն ու ևզրակացութիւնները դուրկ չնն հակասութիւններից: Նա գտնում է, որինակ, վար երիտասարդ բանաստեղծութեան դարդացման համար «այդ կիսաքաղց ու անգրագիտ երկրում» չկա հարկավոր «միջնորդութիւն»: Մեզ թվում է, վար եթէ կամ մունիքմի եւ խորհրդային իշխանութեան համար այդ կիսաքաղց ու անգրագիտ երկրում կա պատրաստ մըթնորդութիւն ընդհանրապէս՝ ապա եւ պետք է լինի նաեւ պրոլետարական գրականութեան համար մասնավորապէս: Առաջին ամիսը պայմանավորում է երկրորդը, և կամ պետք է ժխտել երկու հնարավորութիւնները միասին: Դժվարութիւնները թէ գրական եւ թէ տնտեսական-քաղաքական ասպարեզներում համադր են:

Թերթում կա այլ հետաքրքրական նիւթեր: Թարգմանաբար տրված են Ռուսաստանի պրոլետարական գրողների կոչը, տեղեկութիւններ նրանց համագումարի մասին: Թեւ մի փոքր հնացած են այդ նիւթերը—1921 թ.—բայց գրանք անհրաժեշտ եին առաջին Ա-ում: Հետաքրքիր են Հենրիի Հեյնէի մասին փոքրիկ նկատողութիւնները:

Ընդհանրապէս տեսրակը թողնում է լավ տպավորութիւն, մանավանդ վար «Մուրճի» շուրջը: համախմբել են բանվոր-գրողներ, վորոնց կնիքը վորքան ավելի զորեղացնել եւ ամելի տարածել թերթի վրա, այնքան նա կը շահի ամեն կողմից: Նկատելու արժանի է նույնպէս ընկ. Ազատ Վշտունու խմբագրական հախաձեռնութիւնը:

ԵՂԻՇԷ ՉԱՐԵՆՑ—

«ՊՈՆԶՈԶՈՒՌՆԱ»

Մասկվա—1922—էջ 32.

Չարենցը մի տետրակի մեջ ժողովել ու տպագրել է Մոսկվայում հաղիվ մեկ ու կես տասնեակ բանաստեղծութիւններ, վորոնցից մի երկուսը—օրինակ «Ազ-յիկը»—եթէ չենք սխալվում արդեն լույս են տեսել «Սորհրդային Հայաստան» օրաթերթում:

Բանաստեղծութիւնների այս շարքը Չարենցի փառքին նոր դասին չի ավելացնում: Ընդհակառակը՝ նա շեշտում է, վոր մեր շնորհալի պոետը ապրում է վորոնումների շրջան և այդ վորոնումների մեջ նա ավելի շուտ կորել է, քան իր համար պարզել—թեկուզ բնազդով բանաստեղծական—նոր իրավակարգի երդչի ուղին:

Ինդիվիդուալիստական բեկումը այս տետրակի մեջ իրավամբ սպառնական չափեր և բնդունել Չարենցի համար, վոր այսպես թէ այնպես ինքն իրեն համարում է (և մենք էլ կուզեինք համարել) «կոլլեկտիվի» կամքի ու ձգտումների արտահայտիչ: Նա շտապանց հաճախակի և իր տետրակի մեջ կրկնում.

— Աս

պոետ...

Աւ ընդգծում իր տնհատական հոգեկան փակված ապրումների «գերազանցութիւնը», վորոնք մատչելի չեն նրա շրջապատին: Նա կարծես ավաստում է, վոր երդում է՝ քանի վար «գալիք երթը» տեղք և անոգոք

կերպով անցնի—առանց հասկանալու—եւ նրա՝ պոետի վրայով.

Դուք, մարգիկ,
 վոր զխաեք կողեկնաց սիրով
 ձեր կակուզ սրտերը հալել,
 լսել էք արեւի հուր երգը բոբը,
 երբ արեւին է—գունաչի Ալեք:
 Լսել էք... Ձեք լսել, չէ:
 Իսկ ես—ձեր պոետը խոնարհ,
 իսկ ես—ձեր պոետը լուսէ,
 այդ երգը վոսկերառ
 ինչքան եմ լսել...

(Անանուն բանաստեղծութիւն, Երես 3—5):

Այս բանաստեղծութիւնը մեզ ապացուցում է, վոր Չարենցի և մասսայի ճանապարհները շեղվել են և նրանք իրար չեն հասկանում, կամ ավելի ճիշտ՝ Չարենցը այլեւս չի հասկանում իր շրջապատը: Ակամա հիշում ես անալոգիան հնի հետ, երբ բուրժուական պոետները շեշտում էին՝ լպեհի ու ամբօխի—հասարակական այդ երկու տարբեր կատեգորիաների փոխադարձ անհասկանալիութիւնը. մեկի չափազանց «աննիւթականութիւնը» և միւսի չափազանց նիւթականութիւնը: Քանի անգամ և երգված հին ու նոր դարերում—պոետը կանգնած սովորական մահկանացուներին «անհաստեղծի» պատվանդանի վրա՝ արհամարհորեն իրեն ունկնդրող «ամբօխին» ուղղելիս.

Վայ ձեզ, վայ բոլորիդ.
 ձեզ, վոր գուրգուրում էք ձեր սիրտը սե.
 Ի՞նչ շահ ձեր գանգի գհովին
 երգերից իմ՝ լույս և լուսէ:

(«Պոեզոլուտնա» Երես—5):

Նույն արհամարհանքը գեղի տմբօխի ճաշակը՝ հանձարեղ Պուշկինը երգել է հետեւեալ կերպով. տալիս

ենք այդ հայանի երկապը մոզերն—Մայեակովսկի-Չարենցի շարվածքով: Այսպես կարծես ավելի ազգու է.

Ну
чтож,
печной горшок
тебе
дороже!...
Ты
нищу
в
нем
себе варинны!...

Այս արամազրութիւնը Չարենցի տետրակում անգետ համառութեամբ շարունակվում և մինչև վերջ: Պատմելով վանեցի սրնգի անհաջողութիւնը, մեր պոետը եզրակացնում և.

Բեզ խրատ, պոետ, այստեղից.
օ, երբեք, չերդես անտեղի.
լավ է—կորչել անհետ,
լավ է—մահը դեղին:
Թէ ուզեն—նվագիր «Ռանգի»,
Թէ ուզեն—«Տասնըչորս» և «Տասնըվեց».
միայն թէ, պոետ, կեանքից
սրինգի-պես վեր չը թեմեա:

Ահա այսքան անհուսալի և երեխանի իրականութիւնը կամ ավելի ճիշտ՝ Չարենցի արամազրութիւնը: Նա ինքը շատ սիրում ու լավ հասկանում և «Ռանգին» ու «Տասնըչորսը» և այստեղից եզրակացնում, թէ նրա շրջապատը չի կարող ուրեմն այլ երգ ունենալ քան նույն մեղեդիները...

Վերտեղ են այգալիսի հոսեակսութեան արմատները: «Երեքի» դեկլարացիայի մեջ, թէ՛ «մարքսիստական» այն աւերնիրի, զոր աստառորեն շաղկվեց Վահան Տերեանի անվան շուրջը: Ինչու, ինչու՞ միայն Չարենցն և իրեն վերապահում սրնգի գեղեցկութիւնը հաշակելու ունակութեան արանսութիւնը եւ այդքան

արհամարհում ե եմ Հագոին, Եմ Մգոին, Եմ Բիթլիսցի
Փիլոսին կամ Ալաշկերացի Սիրասին։ Նա մոռացել ե
սրտի սպառնական խոսքերը։

Եմ զուք չըզխտեք
միթէ,
վոր ամեն մի գրատա
Գարօ,
կամ ուրիշ մի
Թաթոս,
Մարգար
կամ Նղօ, կամ համալ
Սեթօ—

Իր խոնավ թոքերում ունի
բիւր Տերեան
ու Վերլին
ու Պօ...

Իսկ մենք կավելացնենք—
եմ Եղիշէ
ու Չարենց!...

Այդպիսի թիւր կարծիք ունենալով անհատի
կարողութեան, մասնավորապէս սրտի, Չարենցը բնա-
կանաբար իրեն վերագրում ե (ինչպէս բոլոր ժա-
մանակների բուրժուական սրտեաները վերագրել են)
գերմարդկային անտեղի ինչ-վոր ույժ։

Ինձ համար ինչ կա, վոր չկա.
կանեմ ինչ վոր կամքս Զոհի:
Ուզում էք՝ դարձնեմ «Չեկա»
Թաղանթի տես քնքույշ հոգիս!..
Բայց ի՞նչ, ի՞նչ դրանից...
միեմնույն է՝ սիրտս կիջնի
ձանձրույթը, վորպէս գրանիտ
ու թախիծը՝ սլաղ ու դժնի:

Պարզ ե, վոր այս տողերի մեջ բանվոր դասա-
կարգի օտեղծագործական հանճարի ամենակարողու-

թիւնը չե, վոր երգվում է, թեեւ այս դեպքում էլ մեզ համար տարբրինակ կըլինէր այն անտեղի քնքշութիւնը, վոր կուգէր Չարենցը տեսնել անցնող շքեշանում մարտական պրոլետարիատի հոգում: Բայց այստեղ կողքեկաթիլի աղբւում չկա—այլ անհմտ Չարենցի կամ Թրենցի, նրա այս կամ այն՝ մեզ համար շատ քիչ հասարակական արժեք ունեցող մամլնաթի, վորին կարող է հասուկ լինել եւ ձանձրույթ, եւ թախիծ, եւ լքում, այսքան հետաքրքիր ժամանակաշրջանում իսկ:

Պետախմբիցն ու երազկոտութիւնը երկվորեալներ են. եթէ մեկը ճշշա, միւսը անսպասան պիտի ձայնակցի: Եւ Չարենցի այդ տեսարանի մեջ այդ երկու գոյացմունքները վորպէս մի շղթա, սերտորեն իրար մեջ սղակված են.

Իմ հետ, խուլ աշխարհից
տհա եւ հին մի պոետ,
տեսնում եմ հեռունքը հիր,
վորպէս նոր մի Ռուբէրտ Օուեն!

(Շուգեղալուտ, երես—25)

Վորպէս մի նիւն պոետ թէ ինչպէս է նա կարողանում տեսնել «վորպէս նոր մի Օվեն» գալիք օրերը, դա ընդ Չարենցի երեւակայութեան գաղափրն է: Բայց միթէ դեռեւս մեր կեանքը երազների մի հիւսվածք է եւ ապագան այնքան հանելուկային... Եւ եթէ մենք ուզում ենք նախատեսել վաղվան օրը, պէտք է անձնատուր լինենք ուսողիստների գաղափրների... Չենք կարծում, թէ ներկա դեպքում բավարարված է Մարքսի «աշակերտը»—ընդ Չարենցը... Օվենի աչքերով չեն նայում այլեւս ներկայումս գալիք օրերին, այլ ընկեր էւնինի կամ լորդ Բրքզանի, եթէ անսպասան Չարենցին հարկավոր է անգլիական կեանքից օրինակ բերել «Ռանդից» եւ «Տամբլշորսից» դենը բան չը հասկացող երեւանցուն...

Չարենցը ճիշտ չէ պատկերացնում նաեւ այն

խոշոր անցքերի դերահատարներին, վորոնք շրջապատում են նրան և վորոնց նա երբեմն փորձում է երգել: Հոկտեմբերեան հեղափոխութեան գործոն տարրը — բանվորութեան ավանգարդն էր, պրոլետարիատի գիտակից ու հեղափոխական շերտը: Չարենցը երբ երգում է շարժուն կոլլեկտիվը — նա երգում է ամբողջ կամ ավելի ճիշտ՝ այդ ամբոխի ամենից անգիտակ ու մութ խավը: Նրա մուսայի վոգեվորութեան աղբիւրը՝ լուսպնն պրոլետարիատն է, դեկլամէ եղած գաղթականութիւնը, վորի վոջիւններից զուր է փորձում մեր նոր Օվենը ծնեցնել տալ հեղ հիսուսներ:

Հասկանում էք՝ եկեմ, քոսոտ,
քորելով մեջքը վաստակած
եմ բերեց անքերում մի բոսոր,
արնածոր դրոշ հաղթական:

Եւ գիտեք՝ թափով թիկնեղ՝
երբ հասնի նա Հինդ ու Չիլի
պիտի բիւր Հիսուսներ ծնեն
նրա մէկ, մէկ վոջիւնը...

Մեզ համար Հիսուսը իհարկէ գործչի իդիալ չէ և վոջ էլ նրա վարդապետութիւնը ընդորինակելի: Բայց և այնպէս չենք կարծում թէ վոջիւնից մեր ժամանակները նույնիսկ պատիւութեան հետևորդներ ծնեն, եթէ նա — այդ վոջիւնների վոհմակը շարժվի տեղից:

Խափար գաղթականութիւնը Հայաստանում արտադրեց Կարօ-Սասունիներ, Սեպուհներ, տնաբույս «փաշաներ» և ընդհանրապէս խմբապետականութիւնը, վորը ի միջի ալլոց 1920 թ. արեան մեջ խեղդեց այն շարժումը, վոր անխուսափելիորեն պետք է հաղթանակեր մի տարի հետո:

Եվրոպայում լուսպնն — պրոլետարիատը ծնեց ֆաշիզմ և վոջի ը հենց Մուսսոլինի:

Միթէ Չարենցը մոռացել է ընկ. Տրոյկու պատմական սքանչելի հրամաններից մեկը.

— Վոջիւր Խորհրդային իշխանութեան ամենապատշաճ թշնամին է...

Ի հարկէ Տրոցկու ալս խոսքը միայն բառացի նշանակութիւն չունիւ Բայց Չարենցի դիտող աչքից վրիպել է այդ տողերի թէ բառացի և թէ փոխաբերական իմաստը:

Եզրակացութիւն.—Երիտասարդ պոետ Չարենցը բազմական խորթացել և պրոլետարական ստեղծագործութեանը լողալով Երեմանի և Մոսկվայի մեջ, գրական ընդհանուր վորոնում-շփոթի մեջ կորցնելով իր գլուխը և պարզ չը պատկերացնելով պրոլետարական արվեստի տեղը, Չարենցը տպւում և—ինչպես շատ և շատ անկազմակերպ հայ պոետներ—պրպտումների և խաբխափումների անցողական շրջան, վերի այս կամ այն կերպ լուծումը պարզելու և նրա տեղը մեր նորագույն բանաստեղծութեան մեջ:

Մենք անկեղծ կերպով կը ցանկանայիք, վոր նրաներքին ճգնաժամը լուծվեր հոգուտ պրոլետարիատի, վորովհետեւ Չարենցը հարկավոր ույժ և և մեզ ցավ կը պատճառեր, եթէ նա մեզ հետ չը լիներ, եթէ նա իսպառ դադարեր բանվոր դասակարգի երգիչը լինելուց:

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս ՈՒ Մ

(Հրատարակարիւններ՝ «Սոցիալիստական հրատ.», «Եր-
բարդ Ինտերնացիոնալ», «Պրոլետկուլտ», «Պրոլետարական
միտք», «Երին», «Կոմունիստի գրադարան», «Կառմիր
սանգարի գրադարան», «Բանվորական գրադարան»,
«Պրոֆինտերնան գրադարան», «Սառո-Մառո» եւ այլն)

I Հ Ա Յ Ե Ր Է Ն Լ Ե Ջ Վ Ո Վ

1. Կարլ Մարքսի հիշատակին
2. Ե. Սուբին—Բանգորի գիրքը
3. «Բանվոր» ամսագիր № 1
4. «Բանվոր» ամսագիր № 2
5. Պոլ Լաֆարգ — Դեպի սոցիալիզմի թագավորու-
թիւնը
6. Ֆր. Էնգելս—Կոմունիզմի սկզբունքները
7. Ն. Բուխարին — Կոմունիստների (ընդեմիկների)
ծրագիրը
8. Ի. Ստեպանով—Ժան Պոլ Մարատ
9. Ն. Լենին—Բուրժուական և պրոլետարական դե-
մոկրատիա
10. Ն. Լենին—Միջին դեպոցութեան մասին
11. Կոմունիստական կուսակցութեան ծրագիրը
12. Կոմունիստական Ինտերնացիոնալի մանիֆեստը
13. Կոմունիստական Ինտերնացիոնալի պրոտֆորման
14. Մ. Գորկի—Ժողովրդին և ինտելիգենցիային
15. Ա. Լոնաչայսկի—Հեղափոխութիւնը և դատարանը
16. Սապին—Յորհրդային իշխանութեան ազգային քա-
ղաքականութիւնը
17. Պրոլետարական պոեզիա
18. «Երին» (Երբորդ Ինտերնաց.) ժողովածու, տետր I
19. «Երին» ժողովածու, տետր II
20. «Երին» ժողովածու, տետր III
21. Երբորդ Ինտերնացիոնալի կանոնադրութիւնը

22. Լօռվայ նեյտրալ զոնի գիւղացիական պատգոմավորների խորհրդի (1919 թ.) արձանագրութիւնները, գիրք I
23. Լօռվայ նեյտ. զոնի գիւղացիական խորհրդի (1920 թ.) արձանագրութիւնները—գիրք II
24. Ալ. Մարտունի—Շրրարդ Կոմմունիստական Ինտերնացիոնալը
25. Կոմմունիստական Ինտերնացիոնալ—Ժողովածու
26. Ն. Բուխարին և Ե. Պրեդերաժնսկիյ—Կոմմունիզմի այլութները
27. Ն. Լենին—«Զախութեան» երեսայական հիվանդութիւնը Կոմմունիզմի մէջ
28. Վ. Կերթենցեով—Մայիսի 1-ը և համաշխարհային հեղափոխութիւնը
29. Վ. Նեվսկի—Վ. Ի. Ուլիանով-Լենին
30. Գիւղատնտեսական կոմունաներ
31. Գիւղում աշխատելու հրահանգներ
32. Բլոնինա—Բանվորուհիները Ինտերնացիոնալի մէջ
33. Ա. Կալանտայ — Ընտանիքը և կոմմունիստական պետութիւնը
34. Ն. Լենին—Պորհրդային իշխանութիւնը և բանվորուհին
35. Պրոֆմիութիւնների 4-րդ Համառուսական համագումարի բանաձևերը և վորոշումները
36. Կոմմունիստական կուսակցութեան ծրագիրը—2-րդ տպագր.
37. Հ. Հակոբեան—Կարմիր ալիքը
38. «Լօռվայ գիւղացութեան ձայնը» № № 1, 2, 3, 4, 5
39. «Կարմիր Ասպը» № № 1, 2, 3, 4, 5. (մենշեվիկների օրոք)
40. «Կարմիր Ռանչպար» № № 1, 2, 3
41. «Կարմիր օրեր» № № 1, 2, 3, 4, 5, 6
42. «Արեւմտահայ բանվոր-գիւղացութիւն» № № 1, 2
43. «Արեւմտահայ Ձայն» № 1
44. Ե. Սուբէն—Գրական-քննական հոգիւածներ

II Վ Բ Ա Յ Ե Ր Է Ն Լ Ե Ձ Վ Ո Վ

45. Կոմմունիստական Ինտերնացիոնալի մանիֆեստը
46. Կոմմունիստական Ինտերնացիոնալի պլատֆորման

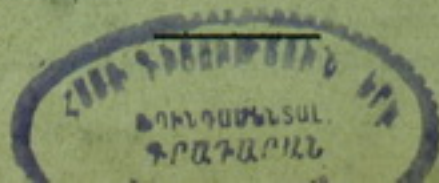
47. Ն. Լենին — Բուրժուական և պրոլետարական դեմոկրատիան
 48. Հոգի մասին (թեզիսներ)
 49. Պրոլետարական պոեզիա

III. Թ Ի Ի Ր Ք Ե Է Ր Ն Լ Ե Ձ Վ Ո Վ

- 50) Կոմկոմիտեական Բնակրնացիոնալի պրոսֆարմա

IV. Թ Ո Ի Ս Ե Ր Է Ն Լ Ե Ձ Վ Ո Վ

51. Пролетарское творчество
 52. Пролетарская культура I
 53. Пролетарская культура II
 54. Пролетарская культура III
 55. Народное хозяйство I
 56. Народное хозяйство II
 57. Трудовая школа
 58. Вестник труда
 59. Советская медицина
 60. Пролетарская поэзия — 2-ое изд.
 61. Н. Ленин — Буржуазная и пролетар. демократия
 62. Н. Степанов — От рабочего контроля к рабочему управлению
 63. Г. Устинов — Меньшевики, эс-эры и контр-революция
 64. Н. Ленин — О среднем крестьянстве
 65. А. Луначарский — Революция и суд
 66. М. Горький — Народу и интеллигенции
 67. Н. Бухарин — Программа коммунистов (большевиков)
 68. Н. Ленин — Письмо к американск. рабочим
 69. Манифест Коммунистического Интернационала
 70. Платформа Коммунистическ. Интернационала
 71. Н. Оссинский — О едином революционном фронте
 72. П. Стучка — Новый суд
 73. Н. Оссинский — Предпосылки социалистической революции

ՏՊԱԳԱՅՈՒՄ ԼՈՒՅՍ ԿՇՏԵՍՆԻ ԽՄԱԳՐՈՒԹԵԱՄԲ

Ե. ՍՈՒՐԷՆԻ

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

ա կ ա ն - զ զ ա ռ Վ ե ս ա կ ա ն ա մ ա գ ի Ր

ՇԱՐՈՒՆԱԿՎՈՒՄ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Հրատարակի Կոմիտեիստական Կուսակցության

ԿԱՐՄԻՐ ԱՍՏՂ

Օ Ր Ա Թ Ե Ր Թ Ի

Հասցեն՝ Тифлис, Крузенштердская, 4.

ՊԱՏՐԱՍՏ Է ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

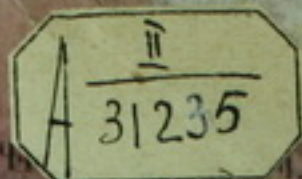
Ե. ՍՈՒՐԷՆԻ

ՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ

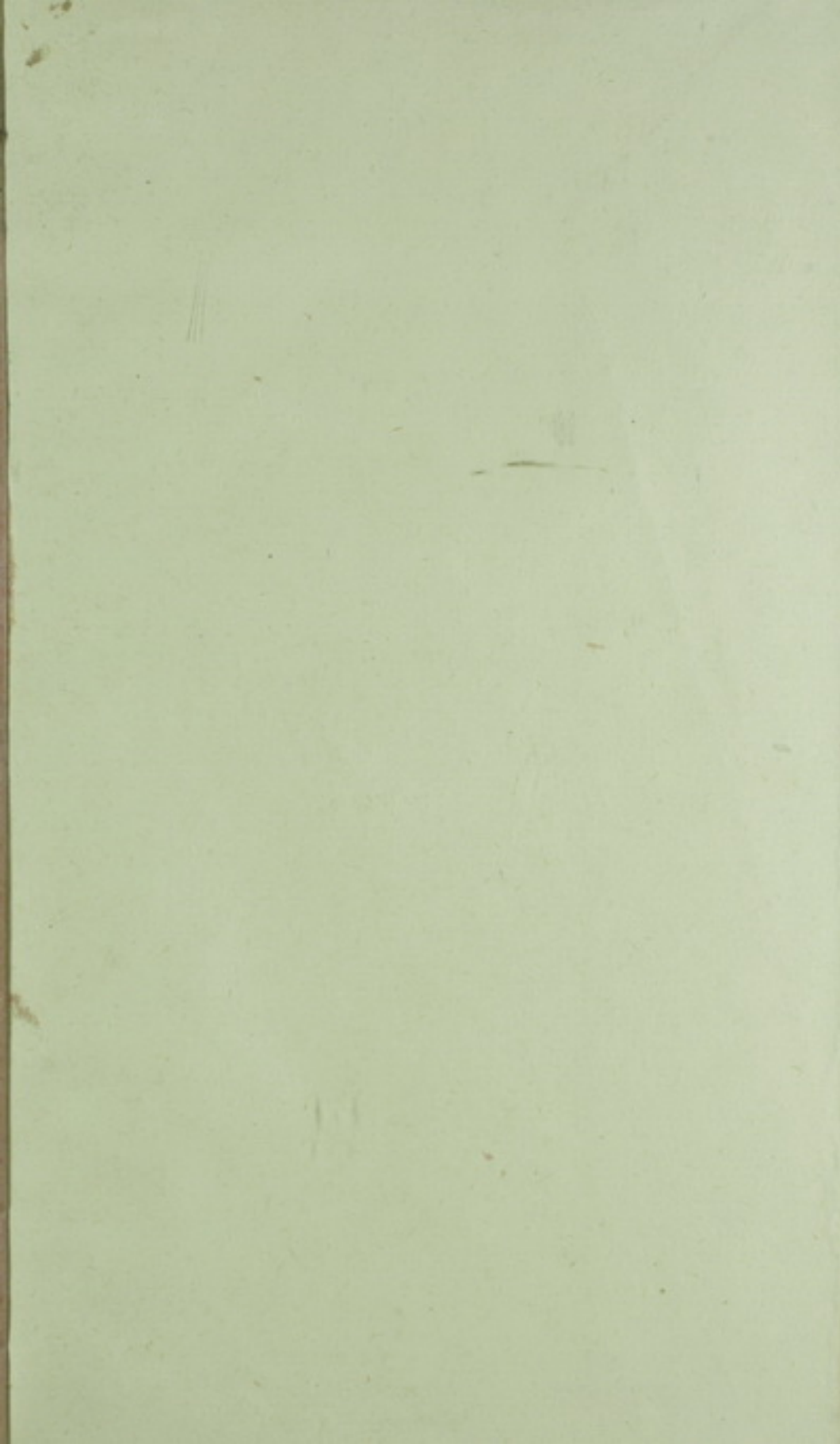
ՀԱԿԱ-ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆԸ

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍՈՒՄ

[804]

2.10 n^o

Q31 Q31 Q31 Q31 Q31

220031235

A 31235